

Јарослав Немец

ЦЕНТРАЛНИ ЕКОНОМСКИ ПРОБЛЕМ ПРИВАТИЗАЦИЈЕ У СЛОВАЧКОЈ

Приватизација редукована само на промену власничких права, показује се претежно као политички процес, у којем одлучујући задатак одигравају интереси учествујућих субјеката, те политичка оријентација државне власти. Од интереса тог политичког усмјерења зависи избор метода, темпо приватизације итд. Економски проблеми наступају у први план чак одмах, кад се почне приватизација остваривати. Као централни проблем врло скоро показаће се нарочито недостатак новчаних извора. Овај недостатак (готово апсолутан) постаје баријера не само за напредовање приватизације тзв. стандардним методима (разним начином организоване продаје), већ и за приватизацију на принципу делења напр. посредништвом купона, као што се овај принцип применио у ЧСФР а касније ЧР и СР методом, коју ми означавамо као купонска приватизација или „купонка”. (Потреба новца у овој методи постала је одмах након емисије купона, кад су се почели масовно откупљивати).

На први поглед може се чинити, да се ради о недостатку новца, за који заслугу има систем социјалистичке економике (пре свега својим карактеристичним сужењем тржишта само на финалну потрошну робу те службе, шта сада при својем проширивању наилази на недостатак новца). Но, анализа брзо ће показати:

1) да се не ради само о монетарном проблему, већ о општем структуралном проблему, који мора да се покаже у свакој земљи, чим би се (из неких хипотетичних разлога) на њезином тржишту имао продати већи дио њезиних предузећа. Ни у једној земљи не постоји слободан финансијски капитал у таквом опсегу, који би омогућавао такву трансакцију.

2) У свакој врсти тржишне економике постоји одређена пропорција између капитала, који је везан у производним фондо-

вима (чији је састав дело актива предузећа), залихама, полуготовим производима и потрошном робом, који се могу узајамно изменити, те се са одређеном (невеликом) толеранцијом и узајамно измењају. Знамо, да свако прекорачење одговарајућих заменљивих релација нужно се изражава као квар заменљивог процеса, шта може постићи димензију кризе или рецесије. У оквиру ових уобичајених зависности, та веза морала би се показати као неостварива (или бар непредставива), јер сваки покушај значи: променити (продати) све производне фондове (практично већину предузећа) за новчани еквивалент.

У принципу, али, иде о овакав покус, када бивше социјалистичке земље настоје приватизовати државна предузећа путем њихове продаје приватним лицима на домаћем тржишту. Напр. у ЧСФР, касније у СР, стајале су насупрот цене (регистарске вредности) ових предузећа (т.зв. комплексом зграда, стројева, уређења, сировина, полуфабриката, итд.) одређених за продају, као једина акумулативна новчана вредност (куповна моћ) само уштеде становништва. Ове уштеде, међутим, биле су још пре трансформације пуно ангажоване у кредитном систему.

Сем уштеде имали су новчани облик још обртни фондови предузећа, те кредитни извори банака (њихов темељ били су већ поменуте уштеде становништва). Сва ова новчана средства била су државним власништвом и зато нису могли чинити куповну моћ потенцијалних купаца. Уопште биле су то само занемариве вредности, којим би се могло платити.

Да би се могла трансакција групне продаје државних предузећа барем започети, било је потребно натуралне изворе (државна предузећа) променити новчана средства те преместити их у руке будућих купаца, приватних власника. У натуралном облику били су постојећи извори имобилни, а у државном власништву за потребе групне продаје приватним лицима „неспособни акумулације”. На страну потенцијалних купаца (приватних лица) нису се могли преместити иначе као непосредним одузимањем, и то главно у моменту њихове промене за новац, кад су имали облик цасх флоњ (отписи, утрошак за залихе, средства за плате и слично).

Оваква „премештања”, чине језгро тзв. дивље приватизације, па нису могли прекорачити неку меру. Иако се дивља приватизација одразила на застој робних токова, нарочито на међусобном неплаћању испоруке робе међу предузећима, на снажном успорењу обнове фиксног капитала, одвода пореза, отплате кредита и других обавеза предузећа, није могла постићи размере, које би савим зауставиле репродукцију (бар у Словачкој дошло је до таквих случајева ретко).

Ако прихватимо закључак, да само на принципу „дивље“ приватизације није могуће прецртати те „наакумуловати“ у приватним рукама такву количину извора, која би омогућила уплату државних предузећа у висини одређене цене у догледно време и без потпуне деструкције економике, онда остаје само могућност продаје, у којој би приватизанти уплатили цене купљених предузећа из будућих прихода.

На искориштење ове могућности већ у СР постоје полазни услови (но не само у Словачкој). Прогурала се посредништвом праксе продаје на отплате. Сопствено дело приватизационе продаје није се, наиме, могло извршити без дела плаћања. Разлога било је више - с обзиром на јавно мњење (било би тешко политички уносно продавати без икаквог плаћања), неопходност наслонити конкурентан интерес о неки финансијски темељ. (У обратном случају интересенти би конкурисали само обећањима, избор би се остварио само на основу арбитражне одлуке надлежних органа државне власти). На крају властите трошкове приватизације било је потребно уплатити. Нашло би се и више разлога. Узмимо као факт, да склапање приватизантских купопродајних споразума морало је бити и било је условљено стављањем првих отплата до одређеног рока отплате. Отплате у Словачкој кретале су се у висини 10 - 15% продајне цене, које треба да буду уплаћене за 10 - 15 година. Нећу се у овој вези занимати појединостима властитог дела, истакнути ћу само неке моменте:

- Уплатом прве отплате и склопом купопродајног споразума добили су купујућа лица власничко право на имовину, која је била предметом акта приватизације (предузећа, њихови делови, деонице и сл.). У регистру је ова имовина евидентирана као приватизована, иако још није уплаћена.

- Уплата прве отплате није било. То није једноставно, успркос томе, што су институције приватизације приступале и приступају необичном снижењу цена, те изванредном сређивању услова отплата у корист нових власника. Средства која служе за отплате претежно су пружали и пружају банке и за цену прекомерног оптерећења кредитних извора те остатка дела тзв. проблематичних кредита.

Све праксе спојене с одређењем цена приватизоване имовине и с кредитирањем воде не само к лобизму, корупцији те свакодневним скандалима, распаду друштвеног консенсуса, већ угрожавају и стабилитет кредитног система, имају директну везу с одржавањем високих камата (на стварање фондова одређених за ликвидацију неосвојивих потраживања банака), раст цена итд. Главно је да слаби у предузећима режим буџетског ограничења,

што чврсто нарушава стварање предузимачке климе са карактеристичним притиском на уштеде, иновације итд.

- Подсећам још на факат, да сви нови власници диспонују целом имовином предузећа, иако носе само невелики ризик (у висини отплата). При томе имају могућност искористити своје власничко право и онда, кад доведу предузеће у банкрот.

Овим кратким примерима хтео сам само да назначим, са каквим тешкоћама и у каквој атмосфери се реализује неки први чин приватизационих продаја у условима, које познајем. Треба констатовати, да се упркос свим тешкоћама он реализује.

Вратимо се сад централном проблему, који сам у својем излагању отворио, т.зв. расуђивању, у којем сумњам у могућност приватизације државне имовине при трансформацији соц. система економике његовом продајом, или трансакцијом, при којој купац уплати продавцу новчани еквивалент продаване вредности. У садашњем стадију чини се, да се проблем редукује само на то, да ли су нови власници способни уплатити цену приватизованих предузећа из будућих прихода.

Ако узмемо на знање, да сва предузећа имају своје релативно чврсте обавезе према државном буџету, да су трошкови предузећа ограничени ценом производних фактора, те да предузећа имају више других обавеза (према банкама, другим предузећима) те организацијама које могу бити у свакој земљи различите, али које су актуалне једнако као отплате њихових дугова из приватизације, јасно је, да дуг из приватизације (који је према досадашњим обавезама нешто на вишем нивоу, могу нови власници уплатити (у идеалном случају) само онда, кад постигну по основу приватизације изразито повишење досадашњих износа (бар у опсегу отплата). Онда, ако не дође до оваквог повишења, остају само две могућности.

1) предузећа ће уплаћивати дуг из приватизације на уштрб плаћања пореза или неких других обавеза, ризикујући да не обнављају своје производне фондове, или

2) престаће да уплаћују дуг из приватизације, шта може бити везано са више евентуалности. Може се чекати - обезбеђење дуга последицом, на пример инфлацијског развоја, мораторијум (одлагање) дуга, потпуна анулација дуга, или комбинација свих наведених могућности.

Са обзиром на све околности, које долазе у обзир, решење постављеног проблема веже се једино за изванредно повећање износа по основу приватизације. Теоријски таква могућност не да се искључити. Али ако о њој размишљамо у конкретним условима одређене земље, она је мало вероватна.

Реална прогноза развоја, који се може очекивати након завршетка приватизације на пример у СР, тј. кад буде решен проблем промене власничког права, затражио би сразмерно дугачку анализу. Зато ћу се ограничити само на навођење главних фактора, који ће утицати на најбржи развој, а који су у директној вези са питањем изравнања дуга из приватизације нових власника:

Већ шесту годину траје у СР постепена декапитализација у претежном броју предузећа. Из отписа, чија се номинална висина из 1991. године (када је дошло до велике девалвације круне - (од 14 Кчс на 28 Кчс за 1 УСД) није мењала, предузећа би могла у најбољем случају уплатити једну трећину цене истрошених фондова. Цена машина и опреме, те инвестиционих добара порасла је онда три пута, али док се купују из увоза, чак и десет пута. Међутим, предузећа не користе ове отписе на обнову.

Добит је само невелик допунски извор инвестиција. Више него половина предузећа ради са губитком (31.12.1995. г. 57,7%, остале постижу просечно око 10% /9,72%) добити, која само у невеликом опсегу допуњава инвестиционе изворе предузећа. Камате се крећу од: 12% до 17% (октобар 1996.).

Сва предузећа високо су задужена било да се ради о старим кредитима од банака, кредитима из задњих година, или обавезама према другим предузећима. Траје високо пореско оптерећење, које се с обзиром на потребе државе и друштва, тешко може у неколико наредних година изразито снижити.

Наведене, и више других појава изразом је неравнотеже, која је делимично била присутна пре 1989. године, али која се изразито продубила, нарочито по девалвацији круне у 1991. години. Ради се о неравнотежи између стварањем извора, репродукционим потребама земље и потребама социјалног система. Ова неравнотежа највише се испољава у односу између тржишних цена и укупних производних трошкова. На финалном тржишту додуше изравнала се понуда са тражњом али на нивоу, који дозвољава предузећима претежно само уплату прометних трошкова. Цене не само да не омогућавају потпуну обнову производних фондова, већ ни пуну накнаду обртних трошкова. Производња се одвија захваљујући томе, што се у односу између предузећа спонтано остваривао неки посебан систем међусобног кредитирања - продаја и куповина, сировина, полуфабриката, готових производа и услуге, протиче без плаћања у обичајним роковима.

Међу предузећима до огромних размера нарасла су потраживања и обавезе, регистроване као међу предузетно задужење. Њихов раст додуше постепено се успоставио, али нема тенденције опадања. Предузећа настоје само за одређено изравнање обавеза са потраживањима. Можемо оправдано сумњати, да

укупна свота о коју се ради, има директну везу са дефицитом извора потребних за уплату обртних трошкова, које не покривају садашње цене.

Стање, које овде елаборирам, а које сам, само делимично описао, могло је постојати и истрајати само у условима државног власништва. Приватна предузећа не могу преживети, док се досадашња декапитализација не заустави. Кад у ове услове ситуирамо питање, да ли приватизована предузећа могу некако радикално променити своје досадашње приходе, морамо бити свесни, да могу само онда, ако успеју акумулирати или стећи довољан обим инвестиција и кад ове инвестиције ефикасно искористе. Док се то не деси, тешко могу почети мислити на уплату својег приватизационог дуга. Надаље треба додати, да пут ка акумулацији унутрашњих извора не отвара се одмах после приватизације. До тога ће доћи, када управљање са приватним предузећима узму под контролу - коначни власници. Ово, потврђују процеси, који су већ започели и у СР, мада ће се испољити у даљој етапи; етапи у којој ће се уобличити власнички односи основани на реалном управљању приватизоване имовине. Овај процес, који ће бити нека даљна селекција власничких субјеката, протицаће у конкурентним сусретима носилаца власничких права, стечених у приватизацији. У томе не би требала суделовати држава. Али вероватност разних „ре-приватизација” везаних са банкротима првих власника, или неиспуњењем споразума и са ревизијама приватизационих аката, усиљених опозицијом, или променама управљачких гарнитуре, је тако велика, да сувремено са спотаним формирањем власничких односа може се очекивати и неки додатан однос - корекциони талас приватизације.

Ово се мора све одиграти пре тога, ако буде могуће очекивати убрзање акумулације, повишење инвестиционих средстава за модернизацију и остваривање претпоставки за неки изразити раст ефеката, који би омогућили новом власнику уплатити стечену имовину. Узимајући у обзир све ове околности, чини ми се пуно вероватније, да ће се у следећем периоду радити на томе, да се ова уплата на крају на неки начин анулира.

Али и у случају, кад коначно претворење утврди, да имовина приватизована у бившим социјалистичким земљама, није могла бити уплаћена, није могуће из тога чинити закључак, да је приватизација могла да се оствари на неки други начин, него на крају крајева без накнаде. Мислим да би и математичко експлицирање проблема показало да нема другог решења.

Jaroslav Nemeč

THE CRUCIAL ECONOMIC PROBLEM OF PRIVATIZATION IN SLOVAKIA

There is no country in which the state ownership comprising a prevailing majority of the country's enterprises might be sold in such a way that its price would be equal to the money equivalent produced in that country (to put it in another way, the ownership cannot be sold in the internal market). This is due not only to the fact that there is almost an absolute lack of money funds at the beginning of the transformation process (let us note that all financial savings of the ČSFR population formed just a small part of the price of the assets privatized and they were fully engaged in the credit system), but a usual capital structure imposes restraints upon it, as well. As a matter of fact there is no country in which disposable financial capital would be equal to the total price of its existing enterprises (and even if this be the case it would be impossible to sell all the enterprises at once). Despite of it, the privatization by sale has begun and goes on, the sale is forced by different forms of a „savage”, uncontrolled and spontaneous privatization.

Voucher privatization cannot avoid the sales either even if it is used primarily for the reason (among others) that lack of money funds restricts the sale of the state enterprises. They are initiated by the spontaneous interest even during the voucher privatization organized by state when the investment privatization funds begin to buy the coupon vouchers first, and the shares later on. It seems to be evident that the assets privatized in this way must also be realized by way of money exchanges.

The paper analyses the way in which the exchange process evoked by privatization can be realized in despite of the fact that it encounters indisputable barriers. The solutions are mostly of a spontaneous character. They are characteristic of an outstanding deformation of the purchase-and-sale processes. In the author's opinion, however, the most serious consequences for economic development arise from the fact that the accompanying privatization processes, analyzed above, for a long time (1) freeze the critical volume of the produced resources (to pay for privatization) the investment use of which is preconditioned by overwhelming the depression state and a turn to revival, and (2) paralyze the creation of market environment with competition and a strong budget limitation which should stimulate saving and innovation and lead to a rational resources allocation, to the desired structural changes and to other effects that are expected to occur within the scope of the economic system transformation.

